



*Jan B.C. allegorisch wezen
Hedendaagse menselijke natuur*

Wonder en is geen wonder

We kunnen het erover eens zijn, dat twee maal twee vier is. En we zullen het er ook over eens zijn, dat het vandaag maandag, 22 april '57 is. Er bestaat nog wel 't een en ander, dat ik zou kunnen opnoemen en waarover we niet verschillend zouden oordelen. Er is ook heel wat, waarin we het oneens zijn. Sommige mensen geloven aan het bestaan van wonderen, anderen niet. Er valt moeilijk over te twisten. Het is maar wat je een wonder wilt noemen. In onze dagelijkse taal gebruiken we het woord vaak: we kijken verwonderd; we zeggen dat het geen wonder is; er doen zich wonderlijke gevallen voor; een kunstwerk of een filmster kan een wonder van schoonheid zijn. Maar een echt wonder? Het volkomen onverklaarbare, mysterieuze, raadselachtige? Iets dat ons paf doet staan, waarbij al onze logica en kennis en intelligentie tekort schiet? Bestaat niet, zegt de een. Het is misschien op 't ogenblik onverklaarbaar, zodra we er meer van weten, is er niets wonderlijks aan. Bestaat wel, zegt de ander. Het is iets waar we nooit achter zullen komen. Dat gaat het petje van de mens te boven. Zoek er maar niet naar, dat is onbegonnen werk.

* * *

U hoort het: een radicale tegenstelling. De mens is toch... een wonderlijk wezen, wou ik zeggen. Maar gaat dat nu wel op! De wetenschap kent de mens toch van binnen en van buiten! Ik hoorde onlangs een dokter met een collega telefoneren over een patiënt. Ik kon er niets van begrijpen, want hij sprak in de taal van zijn vak. Maar het werd me wel duidelijk, dat die dokter het lichaam van z'n patiënt in alle delen en onderdelen glashelder voor zich zag. Hij wandelde erin rond als in z'n huiskamer. Dat lichaam verborg voor hem geen wonderen. En wat kan de zielkunde ons tegenwoordig niet allemaal vertellen over wat er onzichtbaar maar niet minder werkelijk dan ons lichaam aan en van ons is. Kunnen we nog volhouden dat de mens een wonderlijk wezen is?

Dat kunnen we zeker. En die dokter en die zielkundige zullen de eersten zijn om te zeggen, dat de mens een wonderlijk wezen is. Want al kennen ze hem van binnen en buiten, ze staan toch iedere keer verrast te kijken van wat hij doet of laat. Dat spreekt ook eigenlijk vanzelf. Ook al kennen we iets heel precies, dan staan we toch altijd nog voor verrassingen als er een mens in de buurt is. De meesten van ons kennen het schaakspel wel: het bord, de stukken en de regels. Sommigen weten er alles van. Nee, niet alles. Want iedere keer zijn er nieuwe mogelijkheden, verrassende zetten, spannende partijen met onverwachte afloop. Niemand kan precies berekenen hoe de wedstrijd Botwinnik-Smyslov zal eindigen. Die twee spelers zijn op het schaakbord thuis als in hun kamer. Maar het heeft ze toch niet al z'n wonderen prijsgegeven. Achteraf kunnen ze elke spannende partij precies verklaren. Die partij wordt er overigens dan niet minder spannend om. Het wonder van die partij mag dan geen wonder meer zijn, we noemen het toch een wonder van vernuft en menselijke denkkraft en verbeelding. Want ook het verklaarbare en verklaarde heeft niet altijd z'n karakter van wonder te zijn verloren.

Maar nu wil ik het vanmorgen niet in het bijzonder hebben over het wonderlijke en boeiende in de mensen, het wonderlijke en verrassende, waarom wij zo graag romans lezen, films zien, toneelstukken en televisie. De mensen zijn voor elkaar een onuitputtelijke bron van verrassingen. Het grootste wonder is echter het menselijke zelf. Dat, waarin wij anders zijn dan alle andere vormen van leven. Het wonder van ons geestelijk leven, van ons zedelijk leven; het wonder van ons gevoel voor recht, voor verantwoordelijkheid, voor verdraagzaamheid, voor vrijheid. In al deze dingen zijn wij anders dan de rest: dan de dieren en de planten, met wie we overigens zoveel gemeen hebben. Zoveel, dat het menselijke soms nauwelijks aan de beurt schijnt te komen. Wij leven in een natuur, in een wereld

van instinct en zelfhandhaving, van de strijd om het bestaan, waarin de een leeft ten koste van de ander, waarin het recht het recht van de sterkste is, verstand, slim overleg om de ander de baas te worden. Wij leven in een wereld, waarin vernietigingsdrift en onderlinge verdelgingsstrijd, natuurgeweld en onbewust reageren, redding van de eigen soort uit gezamenlijke nood de toon aangeven. Zo gezien verschillen wij niet zoveel van de planten en de dieren. Met al ons intellect, met al onze civilisatie ziet het er allemaal wel heel anders uit, maar er is in wezen niet zoveel verschil. De bevers en de bijen bouwen ook. Wat doet het ertoe, dat ze 't steeds op dezelfde manier doen en wij vroeger kathedralen en thans wolkenkrabbers? Als 't erop aankomt verwoesten we elkaars bouwwerk net zo grondig, ja grondiger. Waar blijven we dan met al onze menselijkheid? Waar is dan ons gevoel voor recht, voor verantwoordelijkheid, voor vrijheid en onze eerbied voor de medemens gebleven? Met al ons geestelijk en zedelijk leven zijn we dan geen oortje waard. En het wonderlijke van de menselijkheid is een bakerpraatje, goed voor halfzachte, wereldvreemde lieden, die vervreemd zijn van natuur, van drift en instinct, van kracht en de drang tot zelfhandhaving.

Zo spreken wij tot elkaar, oppervlakkig. Hoe vaak horen we zulke dingen niet zeggen, hoe vaak zeggen we zelf niet zo iets. En toch is het maar ondoordacht, onbenullig gepraat, dat we elkaar nadoen. In ons hart weten we wel beter. Want waarom hebben, nog geen half jaar geleden, de Hongaren voor hun vrijheid gestreden? Als 't erom ging een plaatsje onder de zon te hebben, te bestaan, zich te handhaven, hadden ze beter gedaan zoveel mogelijk elk voor zichzelf binnen te halen onder het communistisch regiem. Of meent U soms, dat ze in opstand kwamen om onder een democratisch bestuur hun zelfzucht en instinct van zelfbehoud te kunnen botvieren? Ieder weet, dat het daar niet om ging. De Hongaren wilden leven in vrijheid, in verdraagzaamheid, in een rechtsstaat, geen politiestaat. Waarom? Omdat een dictatuur, een dwangstaat het lichaam wel voeden kan en de soort wel in stand houdt, maar de menselijkheid gebrek laat lijden, doet afsterven. Het wonder is echter, dat het niet sterft. Het geeft zich niet gewonnen, ook al is het met geweld de duisternis ingegaagd. En wat deden wij anders tijdens de Duitse bezetting? Door vrijwillige medewerking te verlenen aan de nazi's zouden wij brood en warmte gekregen hebben, zou ons instinct van zelfbehoud, onze zelfhandavingsdrift bevredigd zijn geworden. Waarom waren we niet zo verstandig? Omdat er meer nodig was dan brood en warmte om als mensen te leven. Wij konden niet verdragen dat er rechteloosheid heerste, dat er geen geestelijke vrijheid was. En die hadden wij zó broodnodig, dat we er het brood van meel en water voor vergaten. Recht en vrijheid waren zo zeer de warmte voor ons leven, dat we er een kleumend lichaam voor over hadden.

* *
*

Dieper dan in de concentratiekampen is de menselijkheid niet weggezonden. En meer dan elders heeft ze daar zich ontplooid. Daarvan heeft ons onlangs dat vreselijke én heerlijke verhaal overtuigd, dat ter gelegenheid van de Boekenweek als geschenk zo ruimschoots is verbreid. De schrijver van dat verhaal is in het Duitse concentratiekamp in Drente, Westerbork, geweest. Het kamp van waaruit de Joodse Nederlanders de dood werden ingezonden. Hij schrijft over hetgeen hij heeft beleefd. En tot die belevingen behoort als diepste ervaring hoe uit de laagste menselijke verworpenheid, uit de ergste, ja onvoorstelbare onmenselijkheid, zich het menselijke opricht. Niet uit zelfbehoud, niet uit instinct tot zelfhandhaving, want wie die menselijkheid openbaarde ging eraan te gronde. Maar omdat wij zonder haar niet kunnen leven. Het had geen nut, geen voordeel het menselijke in zichzelf, voor zichzelf en voor de anderen een kans te geven. Er viel geen geregeld bestaan, geen geordende samenleving mee op te houden. Niets pleitte ervoor, alles ertegen. En toch was het er, onweerstaanbaar, onhoudbaar, toch kwam het tevoorschijn als verantwoordelijkheid voor elkaar, als opoffering, als eerbied voor de andere mens, als de ware zin van ons leven.

Het is niet zo, dat alleen in de uiterste nood de menselijkheid naar boven komt. Wat ons treft is juist, dat het in die ergste, die moeilijkste omstandigheden toch nog gebeurt. Want juist dan zouden wij de uitsluitende triomf van het instinct verwachten, van de drift en van het recht van de sterkste en slimste. De menselijkheid triomfeert elke dag, onophoudelijk, overal op aarde. Telkens opnieuw wordt de mens in de mens geboren. Telkens weer vindt er een ware, een echte opstanding plaats. De opstanding van het menselijke in de wereld, dat gedood scheen, neergeslagen, bedolven onder wat er aan blind bestaan in ons leeft en woekert. Die opstanding openbaart ons de elementaire kracht van het geestelijke en zedelijke. En dat is van verstrekken betekenis voor ons leven, ook in onze tijd. Zo dikwijls immers horen wij vragen: waar moeten wij in deze tijd nog ons vertrouwen in de mensen, in de toekomst vandaan halen? Waar vinden we nog iets, dat ons

waarborgt, dat het zin heeft verantwoordelijk te leven, met elkaar er iets beters van te maken, er een hand voor uit te steken? Het antwoord klinkt van zó dichtbij, dat wij er door verrast zijn. Het klinkt in onszelf. Wij hebben naar onszelf gevraagd. Want in ons is het wat wij zoeken, in ons zelf en in ieder ander mens. Het ligt in ons zelf: in de scheppende kracht van onze geest en van ons norm-besef. Die kracht strijdt in ons zijn onophoudelijke strijd met de krachten en driften en instincten der vernietiging, van de dood, van verwoesting, krenking, verminking. Maar onweerhoudbaar is de ontwikkeling naar meer bewustheid omtrent onze menselijke toestand. Steeds meer mensen op aarde verliezen de grote blinde plekken in hun bestaan. Millioenen en millioenen, nauwelijks bewust, rekken zich omhoog vanuit hun aangeboren menselijkheid naar een leven, dat daaraan beantwoordt. Wanhoop en hoop, haat en liefde, geweld en offervaardigheid zijn met deze massale opstanding gemoeid. Onontwarbaar lopen zij dooreen. De gevaren zijn groter dan ooit, maar de kansen van de mensheid eveneens. Groter zijn de kansen naarmate wij geloven in de geboorte van de menselijkheid in de mens, van de groei der menselijkheid, en haar toenemende kracht. Dat is het wonder van ons bestaan.

Een van onze zeventiende eeuwse natuuronderzoekers sprak in de taal van zijn tijd: Wonder en is geen wonder. Hij wilde daarmee zeggen, dat, wat ons een wonder toeschijnt, door onderzoek, verstand en rede verklaarbaar is. Wie, zoals de humanisten, zijn levensopvatting grondvest in het bestaan der menselijkheid, voor hem verliest het wonder daarvan niet aan kracht, ook al streeft hij ernaar de mens steeds dieper te doorgronden. Het wonder is niet iets dat ver buiten en boven de mens uitgaat en hem van elders, hoe dan ook, toevalt. Het ligt in hem zelf, misschien in haar oorsprong blijvend onbekend. Wat doet het ertoe. De menselijkheid blijkt, steeds opnieuw, steeds actief. In haar ontplooiing en verwerkelijking ligt de onontkoombare zin van ons leven.

Dr. J. C. BRANDT CORSTIUS

Het Nederlands Gesprek Centrum heeft een
nieuwe publicatie het licht doen zien, getiteld:

WEZEN EN GRONDSLAGEN VAN HET RECHT

PRIJS f 1,50

Bestellingen te richten aan:
Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.
Postgiro: 304960, tel. 030-10163.

*Vraagt ook een
overzicht van
andere belangrijke
uitgaven van het
Gesprek Centrum.*